

Konstruktion ongelma eliittihaastatteluissa

ILPO KOSKINEN JA JURI MYKKÄNEN

1. Johdanto

Sosiaalitieteellisessä metodikeskustelussa on usein kiinnitetty huomiota siihen, että haastattelutilanteissa vastaajat saattavat keksiä vastauksensa kysymysten pakottamina. Aaron Cicourel on esittänyt ongelmasta mielestämme yhä ajan-kohtaisen muotoilun:

»Survey- ja kyselytutkimusta käsittelevässä kirjallisuudessa viitataan tuon tuostakin mahdollisuuteen, että kerätty aineisto olisi tulosta vastaajien löyhästä ajattelusta. Mutta miksi emme samalla olettaisi, että ihmisten ajatukset sosiaalisista objekteista ovat kyllä löyhästi rakentuneita mutta kuitenkin konkreettisesti havaittuja, kunnes niitä ryhdytään tutkimaan erilaisilla kysymyksillä, jotka asettavat vastaajan kasvotusten asioiden kanssa, jotka hän ottaa itsestäänselvyyksinä ja joiden pohtimiseen hän harvoin uhraa aikaansa? Survey-tutkimusmenetelmät eivät anna muuttujan asemaa tietämättömyydelle tai tiedostamattomuudelle, vielä vähemmän ne myöntävät, että tietämättömyys ja tiedostamattomuus ovat kriittisiä tekijöitä sosiaalisen toiminnan rakenteessa» (Cicourel 1964, 115; myös Cicourel 1974a; ks. myös Saljoo 1992).

Toisin sanoen, jos haastatteluaineisto on tulosta edellisen kaltaisesta keinotekoisesta tietoisuuden nostamisesta, saadut vastaukset eivät kerro niinkään haastateltavien ihmisten arkisista ajatuksista ja asenteista, vaan enemmänkin tutkimustilanteesta ja siinä vaikuttaneista prosesseista. Kärjistäen vastaukset eivät tällöin ankkuroidui-

vastaajan aikaisempiin ajatuksiin ja tietoon eivätkä paljasta hänellä aikaisemmin olleita mielipiteitä ja käsityksiä, vaan vastaukset on luotu haastattelutilanteesta selviämiseksi.

Tiedon saannin kannalta tällainen aineisto on luonnollisesti hyvin ongelmallinen. Tutkimuksessa ei päästä kiinni käyttäytymiseen yleisemmin vaikuttaviin mielipiteisiin, asenteisiin ja tietoon. Tilanne on omiaan herättämään kysymyksiä tällaisen aineiston validiteetista. Kutsumme seuraavassa »konstruktioksi» prosessia, jossa haastateltava improvisoi vastauksensa vastausta annettaessa mieleen tulleiden aineiden varassa. Pyrimme osoittamaan tässä artikkelissa *ensiksi* konstruktion eri tyyppien välillä vallitsevia laatueroja. *Toiseksi* osoitamme, että kaikki konstruktion tyypit eivät ole validiteetin kannalta ongelmallisia.

2. Validiteettiongelma ja konstruktiopoliitikkojen haastatteluissa

Konstruktiot tuottaa validiteettiongelmia erityisesti silloin, kun tutkija lähestyy aineistoaan ns. faktanäkökulmasta (Alasuutari 1993, 72–83), jossa haastateltavia pidetään keinona päästä kiinni tutkimuskohteeseen. Huomio ei ole niinkään itse haastateltavissa. Tutkija on sen sijaan kiinnostunut saamaan mahdollisimman tarkan ja täsmällisen kuvauksen tutkimuskohteesta, jota lähestytään haastateltavien välityksellä.

Poliittisen eliitin tutkijoille faktanäkökulma on usein kaikkein mielekkäin valinta, koska he ovat

tyypillisesti kiinnostuneita poliittisten päätöksentekijöiden toiminnasta ja ajatuksista. Näiden eliittiryhmien kiinnostavuus johtuu nimenomaan siitä, että niiden kautta tutkija voi päästä yhteiskunnallisten päätöksentekoprosessien keskelle. Eliittiryhmiä tutkimalla on mahdollista saada kuvauksia näistä prosesseista. Itse ihmiset tai esimerkiksi heidän kulttuurinsa (Alasuutari 1993, 84–93) eivät ole harvoja poikkeuksia lukuunottamatta merkittäviä kiinnostuksen kohteita. Samoin poliitikkojen keskinäinen interaktio (Alasuutari 1993, 111–149) on tutkimuksessa ollut toissijaisista verrattuna poliittisten päätösten taustoihin ja päätösten vaikutuksiin. Useimmat politiikan tutkijat kohtelevatkin aineistoja faktanäkökulman mukaisesti. Viimeaikaisina esimerkkeinä voidaan mainita Peterson (1992), joka tutki Valkoisen talon intressiryhmien hallintaa ja Nousiainen (1992), joka valotti kotimaisen puolue-eliitin toimintaa. Vaikka politiikan tutkijat työskentelevät usein alueilla (esimerkiksi poliittinen sosialisatio), joilla kulttuurinen tarkastelu olisi sinänsä mielekästä, eliittejä tutkittaessa on useimmiten järkevää pitää aineistoa raportteina todellisuudesta.

Faktanäkökulmaan liittyy kuitenkin kysymys validiteetista. Näkökulman yhteydessä on tärkeää, että haastattelut todella kertovat asioista, joista niiden pitäisikin kertoa. Validiteettia ei kuitenkaan voi pitää haastatteluissa itsestäänselvyytenä, oli kysymys mistä ihmisryhmästä hyvänsä. Ihmiset saattavat muistaa asioita virheellisesti (Bernard ym. 1984) tai he ajatuksissaan skematsoivat asioita, jolloin yksityiskohdat hukkuvat ja vastaukset lähenevät kuvauksia tyypillisistä tapahtumista (Freeman ym. 1987). Kaikkia asioita ei myöskään muisteta, erityisesti traumat ja uhkaaviksi koetut asiat tahtovat unohtua vastaajilta (Gorden 1956; ks. myös Mishler 1986). Toisaalta erilaiset motiivit ja haluttavuusseikat värittävät vastauksia (Alasuutari 1993, 75). Yleisesti ottaen voimme kuitenkin olettaa, että mikäli haastatteluteknikka ei aja haastateltavaa ahtaalle ja mikäli kysymysrunko on suunniteltu hyvin, myös poliitikkoja haastateltaessa saa pääasiassa varsin luotettavaa aineistoa. Valmiissa haastatteluissa olevia virheellisyyksiä voi lisäksi paikantaa perinteisen lähdekritiikin keinoin (ks. Kalela 1976, 168–174; myös Alasuutari 1993, 77–83) tai keskustelemalla haastateltavien kanssa epäselvistä kohdista.

Lähdekritiikin kaltaiset keinot eivät kuitenkaan riitä konstruktion paikantamiseen. Mikään ei takaa, etteikö haastateltava pitäisi kiinni kerran konstruoimastaan vastauksesta, ja haastateltavasta riippumattomasta aineistosta voi olla joskus mahdollonta saada. Jäljittämme konstruktioita viiden puoluesihteerin haastattelusta (Aula ym. 1989) tarkastelemalla vastaajien vastausstrategioita.

'Konstruktion ongelma' voidaan pilkkoa kahteen erityyppiseen osaan. Konstruktion *ensimmäisenä* ulottuvuutena voidaan mainita tilanne, jossa haastateltava ei raportoi vain omassa arkiympäristössään näkemäänsä ja kuulemaansa, vaan viittaa – sitä erikseen korostamatta – myös siihen, mitä on aikaisemmin jossakin yhteydessä sanonut. Hän rakentaa erilaisilla omaan puheeseen kohdistuvilla viittauksilla tiiviin tuotoksen, jonka jäljittäminen voi olla ulkopuoliselle vaikeaa. Kutsumme tätä seuraavassa »upotukseksi» (ks. Cicourel 1974b, 59–62). Konstruktion *toisena* ulottuvuutena voidaan pitää tilannetta, jossa haastateltava päättelee jotain aiemmin sanomiansa asioiden pohjalta ja käyttää tätä päätelmää vastauksensa seuraavan askeleen lähtökohtana. Vastaus ei ole tällöin pelkkä tutkimuskohteen kuvaus, vaan sen syntyyn on vaikuttanut myös haastattelutilanne. Kutsumme tätä seuraavassa »inventioksi».

On selvää, että jo upotus monimutkaistaa diskursia ja särkee selvän vastausrakenteen. Mikäli haastateltava viittaa esimerkiksi omiin lehdistölausuntoihinsa, omiin kirjoihinsa ja omiin julkisiin puheisiinsa, joutuu tutkija jäljittämään merkityksen muualta kuin itse haastattelusta. Aineiston ymmärtämiseksi on tällöin turvaututtava haastatteluaineiston ulkopuoliseen materiaaliin, jollei tunne viittauksia jo ennestään. Upotus tuottaa aineistoon lähinnä hälyä, mutta se ei tuota suuria ongelmia.

Inventio merkitsee sen sijaan laadullista hypystä, joka todella uhkaa haastatteluaineiston validiteettia. Sen myötä siirrytään tilanteeseen, jossa keskustelu ja puhe luovat tuloksia sen sijaan, että ne kuvaisivat tapahtumia. Haastateltava luo vastauksen haastattelutilanteessa syntyneiden aineiden pohjalta. Aineistoon ei imeydy materiaalia itse kohteesta, vaan se heijastaa pikeminkin haastateltavan ajatuksenkulkua. Voidaan tietenkin väittää, että inventiokaan ei ole mikään ongelma. Kysymys on yhdestä etenkin kouluteuille ihmisille hyvinkin tyypillisestä luovuuden

muodosta. Inventio aiheuttaa kuitenkin tulkinnallisia vaikeuksia, mikäli tutkija ei ota sen olemassaolon mahdollisuutta huomioon. Inventio vie tutkijan tilanteeseen, jossa hän voi tulkita kuulemansa joko haastattelutilanteessa esiintyneiden aineiden ympärille rakentuneeksi konstruktioksi tai eriytyneeksi, käytännössä jo testatuksi ja elaboroiduksi kuvaukseksi haastateltavan maailmasta. Haastattelun lausumille ei voida osoittaa selvää tulkintaa. Tutkijalla on tietysti valta päättää, mitä aineiston osia hän käyttää, mutta aineiston osittainen hylkääminen tutkimuksen myöhäisessä vaiheessa validiteettipäilyjen takia ei paranna työn laatua, ellei taustalla ole luotettavaa tietoa siitä, mihin haastattelujaksoihin kannattaa luottaa.

3. Aineisto ja käytetyt käsitteet

Yritämme seuraavassa arvioida konstruktion ulottuvuuksia empiirisestä aineistosta käsin. Tehdyistä haastatteluista pyrimme selvittämään, mitä 'politiikan päiväjärjestys' merkitsi ihmisille, jotka olivat osaltaan luomassa ja muokkaamassa sitä. Jokaisessa haastattelussa oli kaksi haastattelijaa, ja etukäteen valmistettu teemarunko onnistuttiin käymään läpi kaikissa haastatteluissa kaikilta osiltaan. Puoluesihteerit pitivät kysymyksiä relevantteina ja kokivat haastattelut myönteisinä.

Tarkasteluun on sisällytetty vain kolmen suurimman puolueen puoluesihteerit (keskusta, kokoomus ja SDP). Vain heidän vastauksistaan voitiin löytää aineiston varsinaisen validiteetin kannalta merkittäviä inventiojaksoja ja heidän kontekstinkäyttötექniikkansa toistuivat myös SKDL:n ja RKP:n puoluesihteereiden haastatteluissa. Puoluesihteereiden sosiaalisen ja poliittisen aseman vaihtelut saatiin lisäksi katettua riittävän hyvin keskustan, SDP:n ja kokoomuksen puoluesihteereiden tarkasteluilla. Keskustan Seppo Kääriäinen oli haastatteluajankohtana ainoa kansanedustaja, mikä asettaa hänet erityisasemaan suhteessa politiikan julkisuuteen ja päivänpoliittiseen kädenvääntöön. SDP:n Ulpu Iivari oli näkyvästi esillä päivänpolitiikassa, koska SDP:n puoluejohto oli haastatteluajankohtana hallituksen ulkopuolella. Kokoomuksen Aarno Kaila oli hänkin vedetty ulos kokoomuksen organisaatiosta julkisuuteen, mutta vähemmän kuin Iivari. Päivänpolitiikan ulottuvuudella nämä puoluesihteerit asettuvat suhteellisen siistiin jatkumoon, jossa

Seppo Kääriäisellä oli selvästi näkyvin ja Aarno Kailalla 'kätkeytin' asema.

Tarkastelumme koskee luonnollisesti nykyisellään vain yhtä ryhmää. Käsittääksemme se yleistyy kuitenkin myös muihin ryhmiin, koska kaikki ihmiset todennäköisesti poimivat toisinaan omasta puheestaan materiaalia ajattelunsa aineksiksi. Tutkijan kannalta vaikeimmat ryhmät löytynevät silti korkeasti koulutettujen, johtamiskokemusta omaavien ihmisten joukosta. Tällaisten ihmisten puheessa esiintyvä inventio voi olla erityisen kompleksista ja vakuuttavaa. Asian selvittäminen edellyttää kuitenkin erilaisten ryhmien välisiä vertailuja.

Käytämme tekstissä puoluesihteereiden oikeita nimiä, koska aineisto on jo vanhaa, jaksossa käsitellyt asiat eivät ole mitenkään arkoja, puoluesihteerit ovat muutenkin julkisia henkilöitä ja ihmiset ovat vaihtuneet. Asiasta kiinnostunut pystyisi tunnistamaan henkilöt esimerkeistämme joka tapauksessa melko vaivattomasti.

4. Konstruktiotyypit haastatteluissa

Inventiona pidämme haastattelun sisältä löytyviä jaksoja, joissa haastateltava käyttää erilaista muististaan ja puheestaan löytyvää ainesta päätyen erilaisten yritysten ja polkujen jälkeen kantaa, jota sitten kehittää eteenpäin. Invention täytyy

- (1) löytyä selvästi haastattelun sisältä;
- (2) ajattelun on edettävä askeltaen niin, että myöhempi askel muuttaa aiemman askelen tulkintaa;
- (3) monimutkaisemmalle tasolle edetään, jos vastaaja haravoi vastauksessaan erilaisia ajatuksia, esimerkkejä ja vaihtoehtoja, valitsee niistä jonkun ja käyttää tätä sen jälkeen perustana myöhemmille väitteilleen.

Kohdat yksi ja kaksi identifioivat invention. Kohta (3) muodostaa kompleksisemmän tason, joka vaatii haastateltavalta kykyä havainnoida ja analysoida omaa ajatuksenjuoksuaan reaaliaikaisesti. Oman luokkansa muodostavat jaksot, joissa haastattelijat ja haastateltava suorittavat invention yhdessä niin, että jompikumpi tarkentaa toisen puhetta ja suuntaa sitä uusille urille. Nimitämme tätä *yhteisinventioksi*.

Taulukon 1 jakaumia, jotka osoittavat konstruktiotyyppien esiintymisen aineistossamme, ovat

Taulukko 1. Erilaisten konstruktioyppien jakautuminen keskustan, SDP:n ja kokoomuksen puoluesihteerien haastatteluissa 1989.

	keskusta	SDP	kokoomus	yhteensä
viittaukset tutkijoihin	0	1	3-5	4-6
kontekstin käyttö	11	8	6-7	25-26
inventio	3	2	2	7
yhteis-inventio	3	0	0	3
yhteensä	17	11	11-14	39-42

lähinnä ohjeellisia. Haastattelutekstejä analysoitaessa vain kaikkein selvimmät inventiotapaukset poimittiin lähempään tarkasteluun. Myös tutkijoihin kohdistuneet viittaukset ja kontekstin käyttö eriteltiin niin, että vain täysin eksplisiittiset tapaukset on otettu huomioon. Kahdessa tapauksessa (Kaila) kontekstin käyttöä ja tutkijoihin viittaamista ei voinut erottaa toisistaan. Taulukossa tämä tapaus on kirjattu väljyytenä kummassakin kategoriassa. Taulukosta puuttuvat varsinaisten inventiojaksojen sisällä olleet viittaukset tutkijoihin ja kontekstiin.

Määrällisesti arvioiden puoluesihteerien haastatteluissa konstruktion eri muodot jäivät kaikissa tapauksissa alle kolmanneksen aineistosta. Varsinaisen inventio osuudeksi jäi 7–8 prosenttia aineistosta. Seppo Kääriäisen haastattelun erikoispiirteenä oli haastattelijoiden selvä osallisuus inventiossa. Nämä osuudet kattoivat noin viidenneksen kyseisestä haastattelutekstistä.

Pidämme upotuksen perusmuotona erilaisia viittauksia omaan aiempaan puheeseen. Tällaisia viittauksia ovat esimerkiksi »niinkuin jo sanoin» ja »aiemmin puhuttiin». Tähän viittauksen muotoon ei yleensä liity erityisiä validiteettiongelmia, joten emme perehdy siihen tarkemmin. Upotus voi saada myös kompleksisempia muotoja. Näin ymmärretylle kontekstille on vaikea antaa sisältöä etukäteen, mutta aineistostamme löysimme luontevasti kaksi tällaista luokkaa. *Tutkijoihin kohdistuvat viittaukset* kertovat tässä tapauksessa siitä, miten puoluesihteerit hahmottavat tutkijat. Viittaukset saattavat kohdistua myös sellaisiin haastattelukontekstin tapahtumiin ja piirtei-

siin, jotka haastateltava olettaa tutkijoiden tuntevan.

Tutkijoihin kohdistuvat viittaukset

Tutkijoihin viittasivat haastatteluissa lähinnä vain kokoomuksen Aarno Kaila ja SKDL:n Salme Kandolin (ei huomioitu taulukossa 1). Kaila puhui aluksi aikataulunsa tiukkuudesta, kirosi leikkilään opiskelijaryhmää, joka vie häneltä viimeisenkin vapaahetken, ja muistutti myöhemmin haastattelijoin omasta vappupuheestaan (ks. alla esimerkki 6). Haastattelun alkupuolella hän oletti haastattelijoiden panneen merkille Yleisradion johtajanimityksiin liittyneen julkisuuden. Haastattelun kuluessa hän muistutti tutkijoita heidän tehtävästään erotella ideologinen aines pois ja lopuksi hän totesi, ettei hänellä ollut enää mitään lisättävää ja että kysyminen oli haastattelijoiden tehtävä. Salme Kandolin oletti, että politiikan tutkijat ovat kuulleet vasemmistoliiton perustamishankkeista sekä ovat tietoisia poliittisen päätöksenteon monimutkaisuudesta. Tutkijoihin viittamisena voidaan myös pitää Ulpu Iivarin arvelua, että tuolloin pinnalla ollut Outokumpu-Chile -juttu saattaisi kiinnostaa haastattelijoin (esimerkki 5). Iivari viittasi pari kertaa SDP:n opiskelijajärjestöön, mutta emme laskeneet tätä mukaan taulukkoimme.

Tutkijoihin tehtyjen viittausten vähäinen määrä sekä näiden selvä erottaminen puhutusta asiasta kertovat käsittääksemme haastattelutilanteen institutionalisoituneesta asemasta. Kun nauhuri kävi, vuorovaikutusmalli oli selvä – haastattelijat kysyivät ja haastateltava vastasi. Selvä prioriteetti

oli vastauksissa, ja tästä vallitsi yhteisymmärrys. Aineiston käytöstä puheltiin haastattelujen alussa ja lopussa, jolloin varsinaista aineistoa ei kertynyt.

Haastattelukontekstin käyttö kommunikaatiossa

Kontekstiviittaukset hajosivat aineistossa nimi- viittauksiin, yleistietoviittauksiin ja viittauksiin, jotka kohdistuivat ajankohtaisiin tapahtumiin. Tämä luokitus ei riitä vangitsemaan kontekstiviittauksen koko kirjoa aineistossamme, mutta tuo esille huomattavan osan siitä. Käymme seuraavassa alueet läpi alkaen nimiviittauksista.

Nimiviittaukset. Ensimmäinen kontekstiviittaus luokka muodostui viittauksista sellaisiin ihmisiin, jotka haastateltavat nostivat esille haastattelussa. Tyypillisenä esimerkkinä nimiviittauksista voi mainita seuraavan jakson, jossa Ulpu Iivari selvensi erilaisia puolueen johtamistyyliä vertailemalla itseään edeltäjiinsä (esimerkki 1). Nimien avulla voidaan myös kartoittaa oman työn sosiaalista sidosta (esimerkki 2):

Esimerkki 1. (1171–1179)¹ »--- mä luulen, et Paasion ja mun johtamisfilosofia on hieman toinen kuin Sorsan ja Liikasen, ja tietysti jos ajatellaan, että jos ois ollut – kun Kalevi Sorsahan ehti olemaan kahdeksantoista vuotta puolueen johdossa – en mäkään osais sanoa, et mimmonen mun johtamisfilosofiani ois kahdeksantoista vuoden työurakan jälkeen ---»

Esimerkki 2. (1198–1202) »--- ennen kaikkea ay-liike. Mulle just seuraavaks on tulossa Maj-Len Remahl Liikeliihosta, ja mä luulen, et hän tulee puhuun kauppojen aukioloaikoihin liittyvistä asioista. Niillä on siellä tilanne auki ja ---»

Kysymyksen puoluesihteerin tyylistä vastasi myös Aarno Kaila vertaamalla itseään edeltäjiinsä ja muihin puoluesihteerihin:

Esimerkki 3. (116–127) »--- Paljon riippuu henkilöstä: Holkeri oli 60-luvun lopulla puhtaaksi viljelty poliitikko, Tavastila selvästi järjestöjohtaja. Roolin voi hakea tässä suhteessa aika paljon itse. Tällä hetkellä Kääriäisestä on tullut Väyrysen rinnalla poliittinen johtaja, Kääriäinen on hakeutunut eduskuntaan.

Demareilla Liikanen oli eduskunnassa, demareilla puoluesihteerin status on ollut hyvin ...vasemmistopuolueissa yleensäkin järjestön merkitys on suurempi kuin porvaripuolueissa ---»

Esimerkeistä 1–3. Puoluesihteerien maailmaa kantoittaa joukko ihmisiä, joita poimitaan esille muun muassa selkiyttämään ajattelua ja sujuvoittamaan kompleksisten merkitysten kommunikaatiota. Tavastila kontrastoituna Holkeriin ja Kääriäiseen ja suhteutettuna demareiden erilaiseen perinteeseen tarjoaa hienosyisen kentän, jossa Kaila sijoittui luontevasti kokoomuslaisuuden takia vähemmän vahvaan puoluesihteerien päähän kuin Liikanen tai Kääriäinen, mutta kokoomuksen sisällä jonnekin Holkerin ja Tavastilan tyylien väliin. »Ihmisiä» voidaan käyttää eräänlaisena sosiaalisena indeksinä, jonka avulla »johtamistyyliin» kaltaisia monimutkaisia asioita pystytään luokittelemaan ja hallitsemaan. Viittaus »Holkerin hallitukseen» tarjoaa tyypillisen esimerkin haastattelun ankkuroimisesta tiettyyn kontekstiin. Validiteettiuhaksi nimiviittaukset muodostunevat lähinnä, jos haastattelijat eivät tunne nimihistoriaa lainkaan.

Ajankohtaiset tapahtumat ja viittaukset yleistietoon. Haastatelussa viitattiin useissa kohdin ajankohtaisiin tapahtumiin ja yleistietoon. Seuraava Seppo Kääriäisen haastattelusta poimittu sitaatti tarjoaa rikkaan esimerkin yleistiedon varaan rakentuvasta viittauksesta:

Esimerkki 4. (636–645) »--- Se vanha de Gaullen sanonta »Atlantilta Uralille» on hyvin puhuttu, mutta me näämme tämän asian vieläkin laajemmin eli tässä yhdyntymiskeskustelussa pitää katsoa 360 astetta ympäriinsä ja tavallaan mennä myös Euroopan rajojen ulkopuolelle. Ei Suomen osa maailmassa ole vain Länsi-Eurooppa taikka Eurooppa, vaan se on...me olemme kuitenkin osa ihmiskuntaa ---»

Keskustelu voidaan ankkuroida paljon spesifimpäänkin kontekstiin. Seuraavassa on poiminta Ulpu Iivarin haastattelusta, jonka jälkeinen lausaus on Aarno Kailalta:

Esimerkki 5. (961–967) »--- asiat muuttuu yhä vaikeemmiksi. Sosdem-puolueen sisällä teitä ehkä kiinnostaa nimenomaan tää keskustelu Outokumpu–Chile -jutusta ... oli musta hyvä esimerkki sen tyyppisistä asioista, joita varmasti joudutaan entist enemmän poh-

¹ Haastattelusitaattien rivinumerot osoittavat kustakin transkriptiotiedostosta rivit, joilta lainaus on poimittu.

tiin ja käymään entistä tuskallisempii keskusteluja ---»

Esimerkki 6. (298–303) »--- ja silloin tappelin tästä julkisesti – muistattekohan, vai onko ihminen niin itserakas, että muistaa itseensä liittyviä asioita. Vappupuheeni joutui etukäteen pääministerin kouriin ---»

Esimerkeistä 4–6. Esimerkissä neljä oletettiin, että haastattelijat tietävät de Gaullen kuuluisan Eurooppa Uralille – lausunnon. Lisäksi oletetaan tietoa Euroopan yhdentymisen merkityksestä suomalaisessa politiikassa sekä »ihmiskuntapolitiikan» ajatuksesta, jonka keskusta tuolloin kehitti Väyrysen presidentinvaalikampanjaan. Kailan vappupuheoletus on erityyppinen kuin de Gaulle – viittaus, sillä sen ymmärtäminen edellyttää varsin hyviä tietoja politiikasta, kun taas Kääriäisen viittaus löytyy useimpien suomalaisten yleistietämyksestä liennytykskauden jälkeen. Iivarin mainitsema Outokumpu-Chile -jupakka oli ollut pinnalla valtajulkisuudessa, joten asia sijoittuu yleisyydessään jonnekin Kääriäisen ja Kailan viittausten väliin. Yleistieto ja politiikkaa koskeva spesifimpi tieto saattavat sekoittua keskenään haastattelukommunikaatiossa, mistä kertoo Kääriäisen lainauksesta löytyvä melko spesifi detaji »ihmiskuntapolitiikasta».

Viittaukset yleistietoon ja ajankohtaisiin tapahtumiin ovat hajanaisia ja pitkälti yhteismitattomia. Esimerkiksi de Gaullen lausuman ja Kailan vappupuheen kaltaisten viittausrakenteiden välinen yhteys on erinomaisen etäinen. Onkin syytä tehdä ero »ikuisten» yleistietoon kuuluvien asioiden ja ajankohtaisten tapahtumien välille; de Gaullen sanat tunnistaa suuri osa suomalaisista, Kailan puheen tunnistavat lähinnä ajankohdan politiikan harrastajat. Jos haastatteliijoilla on kohdullinen tietämys politiikasta, nämä konstruktiotekniikat eivät aiheuttane erityisiä ongelmia.

Inventio

Seuraavassa on esitetty ensin kolme esimerkkiä inventiosta, jossa haastateltava itse poimi puheestaan jonkin teeman ja rakensi vastauksensa tämän löydön varaan. Neljäs esimerkki tuo esille haastattelijoiden ja haastateltavan vuorovaikutuksen invention lähteenä.

Esimerkki 7. (492–522) »Voisitko vähän raottaa joitakin tämmösiä konkreettisia keinoja,

millä tää puserretaan valtakunnanpolitiikkaan tai valtakunnan agendaan?»

»Tuolla [Eduskunta] on yksi sellanen meneillään, tosin se oli SDKL:n aloite, mutta tietyyssä mielessä myös yhteishanke. Siis tämä välilyksymyskeskustelu --- Sitten se on näkynyt sillä tavalla, että keskustan puolue-elinten työskentelyssä --- on ollut ja tulee olemaan jatkuvasti hallitseva kannanottojen runko. Se on tietysti toistoa --- siinä ei kovin paljon aina uutta substanssia kerry, mutta agendan muodostaminen on myös aika pitkälle sitä, että jaksaa toistaa --- toistaa eri kanavia myöten ja eri tasoilla koko ajan. Suomessa on --- semmonen harha, että kuvitellaan jonkun yhden puheen tai jonkun yhden kannanoton menneen kansaan läpi. Ei se pidä paikaansa --- vaan jonkun asian läpi ajaminen kestää useimmiten vuosia ennen kuin se muodostuu jonkun puolueen asiaksi ihmisten silmissä --- Väyrynen kirjoittaa tällä hetkellä kirjaa --- se on yksi tapa koittaa pusertaa väkisinkin ylös itse haluamiansa teemoja ---»

Kääriäiseltä kysyttiin, miten asioita saatetaan päiväjärjestykseen. Kääriäinen viittasi ensin eduskunnassa käytyyn välilyksymyskeskusteluun ja yritti ilmeisesti jatkaa muihin muotoihin. Varsinainen vastaus tarkentui kuitenkin toiston teemaan. Vastauksen loppupuolella ollaan jo aivan muualla kuin alussa. Sinänsä tietysti toisto tarjoaa yhtä hyvän vastauksen kysymykseemme kuin konkreettisten keinojen valikoimakin, nyt tosin vain jo yleisellä tasolla. »Väyrysen kirja» oli tämän jälkeen askel takaisin kohti kysymystä. Kääriäinen palasi toiston teemaan Euroopan yhteisöä käsitelleessä haastattelun osassa (transkription rivit 659–664).

Esimerkki 8. (550–607) »--- sitä ajattelin, että minkälaisia keinoja sinun mielestäsi sosiaalidemokraattisella puolueella tai puolueilla ylipäätään saada ne asiat päiväjärjestykseen?»

»Sosiaalidemokraattinen puoluehan on reformistinen liike, joka yhteiskuntaa tässä ja nyt muuttaa, ja suomalaisissa oloissa se tietysti tarkoittaa sitä, että hallitukseen osallistuminen on suhteellisen keskeisellä tilalla --- kyllähän se sieltä kansan kannatuksesta tulee --- mutta tietysti myös asioiden kunnollisella valmistelulla on merkitystä näissä asioissa. Kun on puhuttu paljon siitä, kuinka ihmiset vieraantuu ja ovat vieraantuneita politiikasta,

jota tää asenneraportti --- taas kerran tavallaan todisti --- Ongelma saattaa olla enemmän se, että poliittisilla puolueilla on sittenkin liian vähän valtaa --- meillä on tää - 19 perustuslaki, joka asettaa esteitä normaali-parlamentarismille --- päätöksenteon ympäristö on viime aikoina hyvin vahvasti muuttunut talouden kansainvälistymisen syistä --- sitten tietysti Suomessa tällaista turhaantumista ja vieraantumista voi aiheuttaa myös se, että --- koska meillä on aina tällaisia monen puolueen hallituksia, jokaisesta isosta asiasta joudutaan tekemään joskus varsin pitkällekin meneviä kompromisseja, että näitä puolueiden omia tavoitteita on sieltä aina aika vaikee sitten löytää tai ne asiat muuttuvat toisen näköisiksi, tällainen selkeys tietysti häviää --- Ja sit siihen varmaan liittyy se, että ihmiset tietää nykyisin hirveen paljon ja on hirveen kriittisiä --- näittenkään asioitten ratkaisu meidän yhteiskunnassa ei ole pelkästään poliittisista puolueista kiinni ---»

Iivari aloitti vastauksensa SDP:n reformistisesta luonteesta, josta hän päätyi vieraantumisteesmaahan. Sen keksittyään hän kävi läpi joukon tekijöitä, jotka vaikeuttavat puolueiden mahdollisuuksia saada asioita päiväjärjestykseen. »Vieraantuminen» ilmestyi jostakin vastaukseen, mutta kun se oli keksitty, käsiteltiin päiväjärjestyksymystä sujuvasti yhteiskunnallisessa kontekstissa. Vastauksen alun ja »vieraantumisen» keksimisen välille on kuitenkin vaikea löytää mitään luontevaa suhdetta. Vastaus sai lopulta suunnan, vaikka sen alku olikin hapuileva.

Kolmannen esimerkin inventiosta voi poimia Kailalta, joka vastasi seuraavasti kysymykseen päiväjärjestyksen toisesta puolesta, päiväjärjestyksiasioiden sivuunsiirtämisestä:

Esimerkki 9. (461-500) »Miten asioita siirretään sivuun päiväjärjestyksestä?»

»Unohtamalla. Asioita siirretään sivuun sillä tavalla, että ne tulevat valmiiksi. Se on tietysti paras sivuunsiirtäminen, mutta isot --- ongelmat ovat staattisia. Sisällöllisesti ne vaihtuvat, mutta ongelma säilyy. Sanotaan, että jos ihanteellisin muoto on se, että ongelma poistuu sillä, että sen hoito on tullut valmiiksi, niin se on murto-osa. Tärkein asia on syrjäyttää jokin ongelma päiväjärjestyksestä on se, että tulee uus ja painavampi tilalle. Ja se uusi painavampi tulee sitä kautta, minkä jo aluksi sanoin, eli se tulee hallitusohjelman, puolueiden valmistelukoneiston kautta, budjettivalmiste-

lun kautta --- jokin ongelma turpoaa ja paisuu --- sellaiseksi että ensin se noteerataan, mutta sitten se rupee vaatimaan vähän jämäkämmin --- erityistoimenpiteitä ja nousee päiväjärjestykseen --- Eli se on elastinen tämä päiväjärjestys: se muuttuu, mutta --- se on hyvin hallituskeskeinen. Probleemat otetaan käsittelypöydälle hallituksen tahdosta. Ne ovat usein hallituksesta riippumattomia ne ongelmat, sillä lailla että hallitus ei voi päättää, mitkä ongelmat nostetaan pöydälle, koska ongelma tulee, kasvaa ja muodostuu; mutta se tapahtuu hallitusaloitteellisesti ---»

Kaila ankkuroi vastauksensa ensin »unohtamisen», jonka jälkeen toi esille asioiden »valmistumisen» vaikeuksineen ja tärkeystyyppineen. Alun melko ehdottoman keskustelunavauksen jälkeen vastaus hajoaa ensin palasiksi. Kaila ankkuroi vastauksensa päiväjärjestyksen hallituskeskeisyyteen vasta tämän jälkeen. Teema löytyi, vaikka hän elaboroikin vastaustaan vielä pidemmälle.

Esimerkeistä 7-9. Esimerkit 7-9 ovat aiempiin esimerkkeihin verrattuna pitkiä, polveilevia ja kompleksisia jopa siihen mittaan asti, että niitä on hankala ymmärtää ensilukemalla. Ellei palaa kysymykseen, on hyvin vaikea hahmottaa, mistä vastauksissa on kyse. Vastauksissa puoluesihteerit liittivät toisiinsa lukuisia erilaisia asioita ja haravoivat vastauksensa kasaan vasta tämän eksploraation jälkeen. Esimerkit 7 ja 8 lähtevät liikkeelle yksinkertaisesta alusta ja päätyvät vasta muutaman lauseen jälkeen itse teemaan, johon varsinainen vastaus ankkuroituu. Esimerkki 9 on napakampi, mutta siinäkin lähtökohta, »unohtaminen», unohtuu, kun vastaus jäsenyyksiä käsitteellisesti päiväjärjestyksen elastisuuden ja hallituskeskeisyyden ympärille. Esimerkeissä on siten piirteitä, joita oletimmekin löytävän inventiosta; polveilevuutta, laajaa katsetta yhteiskuntaan, epä-määräisyyttä ja askeltavia rakenteita. Vastaukset myös hajosivat sisällöllisesti.

Esimerkit inventiosta olivat vastauksia kysymykseen, jossa käsiteltiin asioiden katoamista ja tuloa politiikan päiväjärjestykseen. Kysymysten sanamuoto vaihteli, mutta jokaisessa kysymyksessä esiintyi sana »päiväjärjestys» ja ajatus aktiivisesta vaikuttamisesta päiväjärjestykseen. Kyseessä on laaja ja hankala aihe, kuten vastauksista käy ilmi. Epäloogisuus voi kasvaa siitä, että haastateltava yksinkertaisesti unohtaa, mitä

on aiemmin sanonut. Kompleksiseen, pitkään ja monipolviseen vastaukseen hukkuu. Vastauksen hajontaa voi siten selittää *ensiksi* epäonnistuneella ja liian laajalla kysymyksellä. *Toinen* selitys liittyy kysymyksen moraaliseen luonteeseen. Kysymys »asioiden poistamisesta päiväjärjestyksestä» on tyypillisesti politiikkaan liittyvä moraalinen kysymys. Jos myönnetään, että puolueet »poistavat» asioita päiväjärjestyksestä, ei ole kaukana ajatus, että politiikkaa kaunistellaan. Asioiden »nostaminen esille» tai »poistaminen» ei sovi ajatukseen politiikasta pyyteettömänä toimintana, vaan viittaa enemmänkin ongelmien manipuloimiseen omien tarpeiden mukaan. On olemassa *kolmaskin* selitys. Suurimpien puolueiden puoluesihteerit ovat varmasti parhaita henkilöitä vastaamaan tähän kysymykseen, sillä he pitävät käsissään poikkeuksellisen monia politiikan lankoja. Tästä huolimatta on mahdollista, että heidän kuvansa näistä prosesseista ei ole jäsenytynyt, vaan kysymys osuu alueelle, jossa vastaus joudutaan rakentamaan puhetilanteessa mieleen tulevan materiaalin varaan. Vastauksen tietopohja on tällöin kapea ja vastaavasti altis vinoumille. Päätely perustuu vastatessa mieleen tuleviin asioihin, ei laajasta ja kehittyneestä tietopohjasta lähtevään harkittuun ja loogiseen päätelyyn.

Yhteisinventio: haastattelijat ja haastateltava yhteisen maailman konstruktiossa. Viimeisenä konstruktion alueena käsittelemme inventio muotoa, jossa haastattelijat ovat mukana luomassa vastausta, tässä tapauksessa tarttumalla haastateltavan käyttämään ilmaisuun tavalla joka herätti eräänlaisen defensiivisen vastauksoneiston. Tuloksena on inventio, jossa yhdistyy sekä haastateltavan oman aseman haarukointi että haastattelijoiden osallisuus hyppäyksittäin etenevässä diskurssissa. Esimerkki on keskustan Seppo Kääriäisen haastattelusta.

Esimerkki 10. (132–207) »Käytättekö te min-käänlaista vahvempaa ennakointimenetelmää näitten asiakysymysten suhteen, esimerkiksi tutkimusta tai gallupeja?»

»Mehän olemme mukana neljän suurimman puolueen Gallup-yhteistyössä --- samoin kuin tutkitaan myös puolueitten imagoja ja trendejä. Meillä on olemassa hyvin monen, 15 vuoden trenditietoja mm. puolueimagoitten osalta. Kyllä nämä ovat aika tärkeitä — kun puolue suunnittelee omaa politiikkaansa, myös sitä, mitkä asiat nostetaan kärkeen tai millä

tavalla pyritään muuttamaan puolueen imago; ovat taustalla ilman muuta vaikuttamassa.»

»Sä käytit mielenkiintosta sanaa tuote, kun sä puhuit tästä, että otetaan asioita esille, että tulee tuote, joka viedään eteenpäin. Ja nyt sä käytit sanaa imago. Onko tää jotenkin tämmöstä markkinointisuuntautunutta vai käytit-sä tätä terminologiaa, koska se osuu niin hyvin tähän asiaan? Vai onko teillä ihan asian-tuntijoita (hukkuu...)»

»Kyllä mä käytin tämän sanan tuote niin lähinnä lainausmerkeissä, koska minä vihaan markkinapolitiikkaa oikein sydämeni pohjasta ja ajattelen niin --- että asioilla ja asiasisällöillä pitää koettaa menestyä, eikä niinkään tämmösellä kiiltokuvalla taikka halutulla imagolla --- Kyllähän me, mekin otamme huomioon --- sen, miltä me näytämme ulospäin --- eli että kyllä meidänkin politiikassamme enemmän ja enemmän vaikuttaa tämä julkisuusyhteiskunta --- mutta koitamme sen tehdä kuitenkin sikäli rehellisesti, että emme tingi sitä julkisuutta hoitaessamme --- puolueen --- ihanteen mukaisesta ajattelusta. Tämä imagohomma lähinnä minun kielenkäytössä tarkoittaa sitä, että todellakin meidän ulkoinen kuvamme vastaisi mahdollisimman tarkoin sitä mitä me olemme tehneet --- tämä on hyvin subjektiivista, mutta me koemme --- että monta kertaa näytämme ihan toiselta kuin mitä olemme tarkoittaneet. Se on hirmu iso haaste varmasti vähän kaikillekin puolueille. Jokainen puolue varmaankin kokee samanlaista tuskaa.»

Inventioketju alkoi haastattelijoiden tarttuessa Kääriäisen käyttämiin yksittäisiin sanoihin »tuote» ja »imago». Sana »tuote» oli esiintynyt haastattelun alkuvaiheessa (rivi 49), »imago» lainauksen alussa. Kääriäisen käyttäminä sanat eivät olleet vielä saaneet niille haastattelun myöhemmässä vaiheessa annettua ongelmallista sävyä. Haastattelijat pakottivat (yllä) Kääriäisen tarkentamaan kantansa näihin kahteen sanaan. Vastauksessa päädyttiin tulkintaan keskustan tarkoitusperien ja ulospäin näkyvän kuvan suhteista, mitä vielä perusteltiin sillä, että muutkin puolueet joutuvat kohtaamaan saman ongelman. Kääriäinen käytti tätä tulosta hyväksi hieman myöhemmin jatkokysymykseen vastatessaan (transkription rivit 246–266).

Esimerkistä 10. Esimerkkien 7–9 piirteet toistuvat esimerkissä 10 varsin pitkälle. Uutta aiem-

piin inventioesimerkkeihin nähden on *ensiksi* haastattelijoiden panos. Ilman haastattelijan kysymystä »tuotteesta» ja »imagosta» pitkään pohdintaan ei olisi ilmeisesti päädytty. Uutta on *myös* se, että Kääriäinen puhui paljon itsestään ja asemastaan. Hän viittasi haastattelun rivien 164–204 välillä kokonaiset 25 kertaa joko itseensä tai keskustaan tarkentaessaan omaa puhettaan ja täsmentäessään omaa ja keskustan asennetta imago-politiikkaan. Esimerkeissä 7–9 puoluesihteerit asemoivat itseään vastaavasti vain kaksi kertaa. Näissäkin viittaus kohdistui uskomukseen tai ajatukseen, ei emotionaaliseen kokemukseen, kuten esimerkissä 10. Jo jatkokysymyksemme loppuosassa (r. 246–266) Kääriäinen viittasi itseensä vain kerran, silloinkin retorisesti kysymyksen yhteydessä.

On ilmeistä, ettei inventio olisi alkanut ilman haastattelijoiden esittämää kysymystä, jossa turtuttiin haastateltavan aikaisempiin sanoihin. Tästä syystä on perusteltua puhua yhteisinventiosta, joka oikeastaan muodostaa yleisen kysymys-vastaus -dialogin erityiskategorian. Esimerkissä 10 on korostettava haastattelijoiden osuutta, koska juuri he nostivat esille kiusalliseksi epäillyn kysymyksen imagoista ja näin ehkä herättivät haastateltavassa epäilyjä haastattelijoiden aikeista.

5. Johtopäätökset

Edellisestä tarkastelusta voidaan tehdä yksi muita yleisempi johtopäätös. Puoluesihteerien vastaukset ovat valtaenemmistöltään validiteetin kannalta ongelmattomia. Varsinaisen invention – siis pois-lukien tutkijaviittaukset ja kontekstin käyttö – jäädessä yleensä alle kymmeneen prosenttiin aineistosta ei liene perusteltua asettaa tämäntyyppisiä haastatteluja kyseenalaisiksi tutkimustiedon lähteenä. Päinvastoin, haastattelut ovat erittäin rikkaita; jo tämän suhteellisen suppean materiaalin pohjalta syntyy elävä kuva ajankohdan politiikasta ja puoluesihteereiden persoonista kuin myös heidän tavastaan hahmottaa oma toimintaympäristönsä. Jos noudattaa normaalia varovaisuutta kysymysten laadinnassa ja aineiston tulokinnassa (ks. Bernard ym. 1985; Freeman ym. 1987), voi haastattelun tuottamaa informaatiota käyttää mainiosti luotaessa kuvaa eliittien maailmasta.

Kuinka vakava ongelma konstruktio sitten lopulta on? Millaisissa asioissa ongelmia voi odot-

taa? Upotustekniikoiden kohdalla on jo todettu niiden suhteellinen ongelmattomuus. Tutkijoihin kohdistuvat viittaukset pidettiin selkeästi erillään itse asioiden raportoinnista. Kontekstin käyttö keskittyi lähinnä »viattomiin» asioihin, se oli selkeästi erotettavissa aineistosta ja lisäksi poikkeuksetta melko yksinkertaista. Nämä tekniikat ovat kaikkiaan varsin ongelmattomia, jos haastattelijat tuntevat tutkittavan ryhmän kielen ja kulttuurin riittävän hyvin.

Inventio sen sijaan paljastui ongelmaksi. Kuten jo totesimme, invention määrä ei ole kovin suuri suhteessa aineiston määrään, mutta toisaalta invention esiintyminen haastattelun niissä kohdissa, joissa tutkijat esittivät kysymyksiä politiikan keskeisimmiltä strategisen toiminnan alueilta on ilman muuta vakava asia tutkijan kannalta. Invention osalta vastausten tulkintaa vaikeuttaa vastausten pituus, polveilevuus, suuri sisällöllinen hajonta sekä kaikkalainen niin päättelyn kuin asiasisällön monimutkaisuus. Kompleksisuutta vakavampi ongelma on, että tällaisessa tilanteessa tutkijan on vaikea ratkaista, mistä asiasta aineisto oikein kertoo ja miten haastateltavan lausumiin tulisi suhtautua. Näistä vastauksista saa selville haastateltaville tyypillisiä ajattelumalleja ja tapoja liittää yhteen asioita, mutta vastauksen sisällön tulokinnassa on syytä olla varovainen, ellei tutki nimenomaan inventiota.

Helppoisimmin inventio-osuudet saa esille vertaamalla keskenään eri haastatteluissa samaan kysymykseen annettuja tai samaan teemaan liittyviä vastauksia. Jos vastaukset hajoavat kovasti ilman, että selviä kysymystekniikasta johtuvia syitä vastausten hajontaan löytyy, kannattaa ainakin epäillä inventiota. Jos vastauksien erot eivät selity luontevasti myöskään rakenteellisilla (esim. asema puolueorganisaatiossa) tai tilannesidonnaisilla (esim. puolueen hallitusasema) seikoilla, olemme tunnistanee inventiojakson. Erikoistapauksena käsittelemämme yhteisinventio on helpommin todettavissa. Tällöin on vain pidettävä silmällä sitä, milloin haastattelijat esimerkiksi tarttuvat vastauksien osiin tai luopuvat neutraalista roolistaan ja rupeavat painostamaan haastateltavaa.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (1993): *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

- Aula, Maria-Kaisa ym. (1989): Puoluesihteerit ja politiikan päiväjärjestys. *Politiikka* 31, s. 119–130.
- Bernard, H. Russell ym. (1984): The Problem of Informant Accuracy: The Validity of Retrospective Data. *Annual Review of Anthropology* 13, s. 495–517.
- Cicourel, Aaron V. (1964): *Method and Measurement in Sociology*. Glencoe, Ill: The Free Press & London: Collier- Macmillan.
- Cicourel, Aaron V. (1974a): Interviewing and Memory. Teoksessa Colin Cherry (toim.), *Pragmatic Aspects of Human Communication*. Dordrecht: D. Reidel.
- Cicourel, Aaron V. (1974b): *Cognitive Sociology. Language and Meaning in Social Interaction*. New York: The Free Press.
- Freeman, Linton C; A. Kimball Romney ja Sue C. Freeman (1987): Cognitive Structure and Informant Accuracy. *American Anthropologist* 89, s. 310–325.
- Gorden, Raymond L. (1956): Dimensions of the Depth Interviewing. *American Journal of Sociology* 62, s. 158–164.
- Kalela, Jorma (1976): *Historian tutkimusprosessi. Metodinen opas oman ajan historiaa tutkiville*. Helsinki: Gaudeamus.
- Mishler, Elliot G. (1986): The Analysis of Interview Narration. Teoksessa Theodore R. Sarbin (toim.) *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger.
- Nousiainen, Jaakko (1992): *Politiikan huipulla. Ministerit ja ministeristöt Suomen parlamentaarisisessa järjestelmässä*. Porvoo WSOY.
- Peterson, Mark. (1992): The Presidency and Organized Interests: White House Patterns of Interest Group Liaison. *American Political Science Review* 86, s. 612–625.
- Saljoo, R. (1992): Eliciting Responses or Coconstructing the World – A Critical Analysis of Research on Interviewing. *International Journal of Psychology* 27, s. 607–608.